

2 ZÁKLADNÍ ZÁSADY TRESTNÍHO PRÁVA HMOTNÉHO

Základní zásady trestního práva hmotného jsou zpravidla v trestním zákoníku vyjádřena, především ústavně podmíněná východiska tvorby, interpretace a aplikace systému trestněprávních norem.

Zásady obvykle vycházejí z ústavněprávních principů, tedy z LZPS. Hlavní zásadou demokratického státu je „žádný trestný čin bez zákona, žádný trest bez zákona“. Jen zákon stanoví, která jednání jsou trestnými činy a jaké tresty je možné za porušení práva uložit.

Zásady trestního práva lze rozdělit na:

- zásady obecné, označované též jako principy práva, které dopadají na celý systém práva a zahrnují tedy i právo trestní,
- zásady zvláštní, nazývané též meziodvětvové, které přesahují svým významem a dopadem do několika právních odvětví,
- zásady specifické, tj. výlučně odvětvové, které jsou vlastní pouze trestnímu právu,
- zásady společné pro otázky viny a trestu,
- zásady viny a
- zásady pro ukládání trestů a ochranných opatření.

2.1 Obecné zásady

2.1.1 Zásada demokratického práva

Demokratické trestní právo se zaměřuje zejména na ochranu osobnosti člověka, jeho důstojnosti a jeho práv a svobod. Nejedná se pouze o ochranu obětí kriminality, resp. poškozených v trestním řízení, ale také o ochranu samotných pachatelů před nadměrnou represí. Dále nejde pouze o ochranu většiny řádných občanů proti menšině kriminálních jedinců, ale jedná se též o ochranu nekriminální menšiny proti persekuci ze strany většiny (například § 352 odst. 2 TZk nebo § 356 TZk, čl. 6 Ústavy).

2.1.2 Zásada humanismu

Tato zásada se projevuje zejména při ukládání a výkonu sankcí. Tyto by měly být ukládány jen v nezbytné míře nutné k převýchově pachatele a měly by šetřit a respektovat lidskou důstojnost. LZPS zakotvuje zákaz mučení a nelidských trestů v čl. 7 odst. 2.

2.1.3 Zásada zákonnosti

Trestní právo kontinentálního typu, jakožto moderní právo psané, může být čerpáno pouze z takových pramenů neboli forem, jakými jsou Ústava ČR, ústavní zákony a zákony, příp. mezinárodní smlouvy, kterými je ČR vázána či některých pramenů komunitárního práva. Pokud jde o podzákoné obecně závazné právní předpisy, tzn. nařízení vlády a vyhlášky ministerstev, ty za prameny trestního práva hmotného nepokládáme.

2.1.4 Zásada přiměřenosti

Tato zásada je zastoupena ve všech oblastech práva. Zvláštního významu nabývá v oblasti ochrany základních lidských práv. Projevem této obecné zásady na úrovni zvláštní je zásada přiměřenosti trestu. Velmi úzce souvisí též s ochrannou funkcí trestního práva, zejména s jejím aspektem subsidiárním.

2.2 Zvláštní a specifické zásady společné pro vinu a trest

2.2.1 Zásada ekonomie trestního práva

Podstatou této zásady je myšlenka, že trestní právo je „ultima ratio“ (krajní, poslední prostředek), který má nastupovat k ochraně vybraných objektů teprve poté (subsidiárně), nestačí-li k témuž účelu jiné mimotrestní právní prostředky. V této souvislosti se obvykle hovoří o zásadě pomocné role trestního práva či trestní represe, tj. represe uplatněné jako krajního prostředku jen v nejzávažnějších případech, v nichž jiné prostředky společenského působení nápravě nedostačují a jen je-li tato represe účinná a účelná.

2.2.2 Zásada žádný trestný čin bez zákonného trestu

V této zásadě je vyjádřena klasická myšlenka neodvratnosti trestu, tj. neodvratnosti, která by měla mít vždy přednost před tvrdostí trestu, neboť

vědomí neodvratnosti postihu pachatele je z hlediska kontroly zločinnosti účinnější než neúměrně tvrdé tresty ukládané pachatelům, kteří byli odhaleni. S neodvratností postihu úzce souvisí míra zjištění trestných činů.

2.2.3 Zásada žádný trest bez trestného činu

Jedná se ve srovnání s předchozí zásadou o pohled opačný, posuzujeme-li vztah viny a trestu. Zatímco trestný čin být stížen trestem pokaždé nemusí, i když reakce státu by chybět neměla, trest bez trestného činu by měl být absolutně vyloučen. O tom, že tomu tak v historii vždy nebylo, svědčí doklady o justičních omylech či dokonce o justičních vraždách.

2.2.4 Zásada zákazu analogie k tíži pachatele

Analogie v právu obecně souvisí s aplikací interpretovaných právních norem na konkrétní případy. Podstata analogie spočívá v užití normy na skutkový stav věci, jehož se tato norma přímo nedotýká. Analogie slouží k vyplňování mezer právní úpravy. Smyslem zásady zákazu analogie k tíži pachatele (*analogia in malam partem*) je znemožnit právě cestou analogické aplikace norem trestního práva, resp. jeho principů či obecných principů práva, zhoršování postavení pachatele trestného činu nebo činu jinak trestného. Naopak zlepšování jeho pozice cestou analogie (*analogia in bonam partem*) je dovoleno, protože zároveň také znamená zužování trestní represe.

2.2.5 Zásada zákazu dvojího hodnocení z pohledu viny a trestu

Zákaz dvojího hodnocení má zabránit tomu, aby se jedna a tatáž skutečnost, určité kvantity a kvality, hodnotila a přičítala pachateli dvakrát. To znamená jednou jako znak skutkové podstaty (vina) a podruhé ještě jednou jako okolnost polehčující nebo přitěžující (tj. při úvaze o trestu). Pachatel by tak byl buď dvakrát zvýhodněn, nebo dvakrát znevýhodněn, což by nebylo v souladu zejména s preventivní a represivní funkcí trestního práva. Spíše v trestním právu procesním se lze setkat se zásadou, jejíž podstata je shodná jako u zákazu dvojího hodnocení. Tato procesní zásada se nazývá *ne bis in idem* (nikoliv dvakrát v téže věci).